

Братислав Н. Стојиљковић

О НИКОЛИ ТЕСЛИ У ЧАСОПИСУ *ГОЛУБ*
Поводом 140 година од покретања илустрованог
часописа *Голуб* (1879–1913)

Дневна штампа, популарни илустровани часописи, специјализована стручна и научна издања у Америци, Енглеској, Француској, Немачкој, Италији, Србији, као и у другим државама, објавили су многобројне текстове о Николи Тесли и његовом животу и стваралаштву. Нажалост, бројни новински чланци публиковани на српском језику, још и за његовог живота, и даље су непознати и неистражени. Сагледавајући историјске догађаје, научно-техничке резултате тога доба, али и детаље из Теслиног живота, аутор је анализирао напise о славном српско-америчком научнику, инжењеру и проналазачу, објављене у сомборском илустрованом часопису *Голуб* у периоду од 1890. до 1902. године.

Кључне речи: Голуб, 1879–1913, Никола Тесла, написи.

1. Увод. О Николи Тесли¹, чувеном научнику, инжењеру и проналазачу и његовом стваралаштву објављено је на десетине хиљада стручних

¹ Никола Тесла (Смиљан, 10. VII 1856 – Њујорк, 7. I 1943), амерички научник српског порекла, радио је и стварао у раздобљу које обухвата последње две деценије XIX и прву половину XX века. Школовао се у Смиљану, Госпићу, Грацу и Прагу. Током живота у европским градовима службовао је у Марибору, Будимпешти, Паризу и Стразбуру. У Сједињене Америчке Државе доселио се јуна 1884. године с намером да у Новом свету лакше оствари и прошири своје проналазачке замисли. Најдуже је живео и радио у Њујорку, где је остварио и највећи број својих изума и научних достигнућа. Захваљујући његовом индигениозном открићу обртног магнетног поља 1882. године, настао је индукциони мотор и уведена нова технологија преноса снаге на даљину, заснована на примени полифазних наизменичних струја. Његов допринос у области технике струја високог напона, радио-технике и бежичног управљања резултат је изучавања особина струја високог напона и високих фреквенција. Истраживање струја високе фреквенције, које је започео 1890. године, означило је истовремено и почетак друге етапе развоја радија и метода и апарата за бежични пренос енергије. Већ наредне године Тесла је открио уређај који ће касније бити познат као *Теслин осцилатор*. Јавно је 1898. године демонстрирао примену радија за пренос команди

текстова, научних списа, новинских чланака, есеја, студија и књига. Бројна су и дела у којима су истраживачи најразличитијих професија и усмерења настојали да проникну у суштину његове необичне природе, изузетне интуитивне снаге и ретко маштовитог ума, као и у несвакидашњи начин живота, врло често испуњен личним и материјалним одрицањима зарад потпуне посвећености најузвишенијем проналазачком циљу који је себи поставио – „упрезању сила природе у службу човеку” (TESLA 2007: 16). О њему је писано на готово свим језицима света: енглеском, француском, немачком, италијанском, руском, српском... И данас, полазишта за нова, бројна истраживања чине текстови дневних новина и стручних публикација објављени у Сједињеним Америчким Државама и Енглеској крајем XIX и у првој половини XX века. Нажалост, бројни новински чланци публиковани на другим језицима, још и за његовог живота, и даље су непознати и неистражени. Проучавање библиотечке грађе настале у једном другачијем друштвеном, привредном, научном и културном поднебљу један је од могућих видова сагледавања Теслиног живота и деловања у том периоду. Написи о Тесли имају своју историјску вредност и недвосмислено сведоче о томе: како су научник и његово непролазно дело представљени у другим државама, како га је прихватала њихова стручна и шира јавност, на који начин су примењивани његови патенти и остварени експериментални резултати, какав је утицај његовог стваралаштва на техничко-технолошки напредак и индустријски развој тих земаља, колико је био поштован и цењен због немерљивог доприноса свеукупном напретку људске цивилизације, да ли су му указиване почаст и додељивана признања, итд.

Предмет истраживања у овом раду били су написи на српском језику о Николи Тесли објављени у сомборском *Голубу* у периоду од 1890. до 1902. године. Истраживања су показала да су текстови извор занимљиве историјске грађе о српско-америчком научнику, посебно за увид у његово представљање српској омладини у Аустроугарској монархији, Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, у осталим турским покрајинама на овом простору, као и у Русији, Бугарској и другим земљама тадашње Европе, а где је часопис био дистрибуиран претплатницима или је на неки други начин дошао до руку знатижељних читалаца. Дигитална збирка Градске библиотеке „Карло Бијелицки”² из Сомбора и фонд серијских публикација Народне библиотеке Србије из Београда били су незаобилазна места за претраживање овог некада врло популарног илустрованог часописа.

на даљину тако што је из даљине управљао мањим бродом помоћу радио-таласа. Значајан допринос оригиналним решењима турбине и пумпе дао је и у машинству, где примењује нови принцип искоришћења енергије флуида помоћу трења. Патентирао је решења у области показивача брзине, радио на конструкцији различитих типова фонтана, а један од изума којим је потврдио чињеницу да је био далеко испред свог времена јесте патент летелице с вертикалним полетањем.

² http://www.biblioso.org.rs/digitalna_arhiva/golub

2. *Голуб*, лист за српску младеж. Почетком седамдесетих година XIX века било је покушаја да у Сомбору отпочне издавање српског омладинског листа. Међутим, у томе се није у потпуности успело. Основне разлоге неуспеха налазимо, с једне стране, у дубоким политичким размирицама изазваним појачаним раслојавањем српске буржоазије, а с друге у непостојању издавачке књижаре у граду. Иако су се политичке несугласице додатно продубљивале крајем исте деценије, оснивањем издавачке књижаре Миливоја Каракашевића створени су неопходни предуслови за публикување једног таквог часописа. Покретачи *Голуба*, илустрованог листа за српску младеж, били су млади сомборски учитељи, бивши ученици Сомборске препарандије³ и активни чланови *Венца* Петар Деспотовић⁴ и Јован Благојевић⁵ и књижар-издавач Миливој Каракашевић⁶ из Сомбора (Плавшић 1977: 141–143). *Голуб*

³ Препарандија је учитељска школа, школа за учитеље у основним школама.

⁴ Петар Деспотовић (Сомбор, 20. X 1847 – Крушевац, 14. VII 1917), професор, писац, оснивач и уредник часописа. Завршио је основну школу, нижу реалну и Учитељску школу у Сомбору 1865, гимназију у Братислави 1871. и студије природних наука на Филозофском факултету у Бечу 1885. године. Био је учитељ у женској основној школи у Сомбору (1865–1871), професор Учитељске школе у Пакрацу (1871–1878) и учитељ Више девојачке школе у Сомбору (1878–1879). Године 1885. прелази у Србију и до 1896. ради као професор у Крагујевцу, Ужицу и Великом Градишту. Био је и директор Учитељске школе у Алексинцу, професор Женске учитељске школе у Београду, члан Школског савета и школски надзорник. Писао је песме, приповетке, дидактичко-поучне чланке и уџбенике. Сарађивао је у: *Даница*, *Венцу*, *Пријатељу српске младежи*, *Мајици*, *Школском листу*, *Младој Србадији*, *Јавору*, *Невену*, *Засјави*, *Голубу*, *Родољубу*, *Сјармалом*, *Српском џласу*, *Миру*, *Босанској вили*, као и у *Сјоменици Академског друштва „Зора“* у Бечу. Један је од покретача илустрованог часописа *Голуб* 1879. и *Родољуба*, часописа за народну просвету, привреду и забаву 1880. године.

⁵ Јован Благојевић (Чичова, 30. VIII 1848 – Сомбор, 8. XII 1918), наставник, управник, писац, оснивач и уредник часописа. Школовао се у Жарковцу, Врбасу, Карловцу и Сомбору, где је завршио Учитељску школу 1870. године. Професионалну каријеру започео је у Баваништу (1870), да би школске 1871/72. године отворио I разред приватне гимназије у Сомбору. Сви његови ученици, а било их је укупно дванаест, успешно су положили испите у Новом Саду (10) и Печују (2). Био је учитељ, прво у женској, а потом у мушкој сомборској школи (1872–1880), редовни наставник у Вишој девојачкој школи у Сомбору (1880–1903) и њен управитељ од 1903. до пензионисања 1916. године. Током дугогодишње педагошке каријере активно је учествовао у раду учитељских скупштина и зборова. Објављивао је бројне просветно-педагошке, политичке, књижевне, научне и историјске чланке у *Панчевцу*, *Засјави*, *Стражи*, *Школском одјеку*, *Школском листу*, *Голубу* и *Родољубу*, школским извештајима Више девојачке школе у Сомбору и у уџбеницима за основне и више девојачке школе. Такође, био је члан приправничке дружине *Венац* основане у Учитељској школи, али и црквене општине, Српског певачког друштва и Српске читаонице у Сомбору.

⁶ Миливој Каракашевић (Мол, 1852 – Сомбор, 1931), књижар и издавач. Завршио је петогодишњу основну школу у месту рођења, а трговачки занат у Белој Цркви. Радио је као трговачки помоћник у Старом и Новом Бечеју, Зрењанину, али највише у Новом Саду и Сомбору. У Сомбору је отворио књижару, која је брзо и лепо напредовала. Пратио је тадашњу штампу и прочитао бројне књиге и публикације и на тај начин се додатно едуковао. Био је именован на различите функције (управник, контролор, повереник, градски представник

је покренут у тренутку када није било ниједног дечјег или омладинског листа на српском језику. У свом обраћању младим читаоцима, Јован Благојевић, први уредник *Голуба*, наводи:

„Ево, драга српска Младежи, и теби листа, да не будеш последња и најгора! Немачка, мађарска, па и хрватска младеж имају своје листове одавна, само га ти немаш. Зато сам и наумио да вам подигнем таки лист као неке мале новине под именом *Голуб*, одакле ћете моћи читати свакојаким лепим ствари, из којих ћете се учити свему што је лепо и добро. Кад вам *Голуб* долети, а ви га онда сами за се најпре пажљиво прочитајте, па онда читајте и својим родитељима, суседима и сродницима да и они чују и виде, шта вам је све *Голуб*, донео. Ко сваки број по више пута прочита, тај ће све боље и све више знати, а ко више зна, тај више и вреди” (*ГОЛУБ*, 1879, 1, 16).

Часопис је излазио у периоду од 11. јануара 1879. године до двоброја 11–12 (новембар–децембар) 1913. године, једном или два пута месечно⁷, изузев у јулу и августу, с тиражом од једне до три хиљаде примерака. Пуних двадесет осам година уређивао га је Јован Благојевић (1879–1906), а после њега Коста Стојачић⁸ (1907–1913). Штампано се у неколико сомборских штампарија.⁹

или члан) у бројним институцијама (Трговачко-занатлијска банка, Извозни парни млин, Српска читаоница, Матица српска, Књижарско удружење Краљевине Југославије, Епархиска скупштина Бачке, школски одбор, итд.) у Сомбору, Новом Саду и другим местима у Бачкој. Његова издавачка делатност трајала је од 1879. до 1914. године и обухватала је публикавање часописа, уџбеника за основне и више девојачке школе, приручнике за учитеље, мања дела из наше и стране књижевности, као и музичка дела. Знатно је допринео покретању часописа *Голуб* и његовом вишедеценијском публикавању.

⁷ *Голуб* је од оснивања 1879. па до краја 1891. године штампан једанпут месечно, од броја 1 из 1892. године излазио је два пута месечно, од 1893. до 1897. године публикован је паралелно једанпут и двапут месечно, од 1898. па до 1910. године излазио је у 20 бројева, сем јула и августа, а од броја 1 из 1911. године штампан је у 12 бројева. Током излагања мењао је формат (22 цм – 27 цм).

⁸ Константин (Коста) Стојачић (Сомбор, 18. VII 1882 – Даљ, 31. XII 1960), професор, директор, писац и уредник часописа. Завршио је основну школу, нижу гимназију и Учитељску школу у Сомбору с одличним успехом 1901. и Вишу педагошку школу у Будимпешти 1906. године. Био је учитељ у Стапару 1901/02. и у Шандору 1902/03. школске године, наставник Више девојачке школе (1906–1909) и редовни професор Учитељске школе (1909–1921) у Сомбору, професор у Учитељској школи у Осијеку (1921–1931) и њен директор од 1931. до пензионисања 1936. године. Држао је популарна предавања на седницама „Девојачког кола Добротворне задруге Српкиња Сомборкиња”, а био је и наставник и члан Школског савета вечерње школе „Трговачког кола” у Сомбору. Од 1907. до 1913. године био је уредник *Голуба* и сарадник недељног листа *Слоџа*. У *Голубу* је објављивао приповетке, путописе, биографије и поуке, а преводио је и с мађарског језика.

⁹ Током тридесет пет година излагања *Голуб* је штампан у следећим штампаријама: Фердинанда Битермана, Владимира П. Бајића, М. Бикара и другога и Владимира Бајића у Сомбору и Гиге Јовановића у Турском Бечеју.

Први број *Голуба* јасно је садржајем назначио основну концепцију, која ће се углавном сачувати све до краја његовог излагања. Имао је сталне рубрике: Песме, Приповетке, Позоришни комади, Поуке (природне науке, географија, историја, хигијена), Биографије са сликама писаца и других познатих личности, Сваштице, Шале и досетке, Нове књиге и листови и Разно. Годишње је часопис објављивао преко 300 страница, са више од 160 различитих написа (највише песама и приповедака) и преко 40 илустрација. Због своје разноврсности био је омиљен и радо читан забавно-поучни лист, а што се најбоље види по именима бројних места одакле су му се јављали сарадници. Тридесетпетогодишње трајање часописа јесте значајан податак у историји наше књижевности, јер су у њему своје најраније радове објавили Бора Станковић, Алекса Шантић, Војислав Илић, Бранислав Нушић, Јован Дучић, Светозар Ђоровић, Милош Црњански и други наши писци и песници. Такође, дугогодишњи *Голубови* сарадници били су: Љубомир Ненадовић, Јован Јовановић Змај, Чедомир Мијатовић, Милорад Шапчанин, Мита Поповић, Јаша Продановић, Вељко Милићевић и Владимир М. Јовановић (Плавшић 1974: 110–111).

Иако је *Голуб* с једне стране био илустровани часопис за књижевност, поуку и забаву, он је с друге имао огроман политички значај и часно је обављао своју националну политичку улогу. Повезујући сараднике и читаоце из свих јужнословенских земаља, а и шире, знатно је допринио буђењу и јачању националне свести српског етноса, снажио идеју заједништва и спајао га његовим матерњим језиком, једином везивном нити на балканској ветрометини тога доба (Васиљевић 1986: 116–117).

Занимљиво је навести да осниваче часописа *Голуб* и Николу Теслу повезује једна иста идеја, исказана њиховом великом жељом и спремношћу да се помогне у образовању младих генерација. Четрдесет година после покретања *Голуба*, Тесла је у часопису *Елекџриџал експериментер* (*Electrical Experimenter*) од фебруара до октобра 1919. године објавио шест аутобиографских чланака. Жеља му је била да у једном реномираном и тада врло популарном америчком часопису на занимљив начин представи догађаје из свог живота и тако побуди интересовање младих нараштаја за науку и научна истраживања. Издавач, главни и одговорни уредник тиражног магазина и Теслин велики поштовалац Хуго Гернсбак (Hugo Gernsbak)¹⁰ истакао је ту намеру у свом уводном чланку:

¹⁰ Хуго Гернсбак (Луксембург, 16. VIII 1884 – Њујорк, 19. VIII 1967), луксембуршко-амерички проналазач, писац, уредник и издавач магазина, најпознатији је по публикацијама, међу којима су први часописи из области научне фантастике. После стицања техничког образовања у Луксембургу и Немачкој, досељава се у САД 1904. године. Одмах по доласку основао је компанију за увоз делова за радио-уређаје који се ту нису производили. Већ 1908. године почиње са издавањем свог првог часописа *Модерн елекџриџик* (*Modern Electrics*), који је излазио до 1914. године. Његов немирни публицистички дух донео је на издавачко тржиште Америке и мноштво других часописа и издања: *Radio Amateur News* (1919–1920),

„Др Тесла жели да се изричито зна да овај велики посао предузима углавном да би образовао младу генерацију. Он сматра да не би могао допрети до тако великог броја младих образованих електроинжењера ни на један начин осим посредством часописа *Елекџрикал експериментер*. Будући да он излази у више од 100.000 примерака, а читају их ентузијастички који раде експерименте из ове области, Тесла сматра да ће његова највећа мисија у животу – а то је да помогне нашој младој генерацији – бити скоро испуњена” (TESLA 2007: 12).

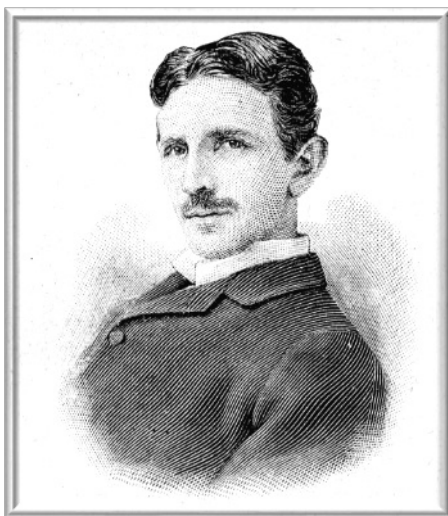
3. Написи о Николи Тесли у часопису *Голуб*. Први напис о Николи Тесли публикован је у *Голубовој* рубрици *Сваџиџице*, а затим су углавном објављивани у *Голубовом веснику* и у *Гласнику*. Реч је о кратким текстовима чисто информативног карактера, који су имали за циљ да млађе нараштаје упознају с чувеним научником српског порекла, да прикажу његове изуме и експериментална достигнућа, да представе написе о њему објављене у америчкој, енглеској и у штампи других земаља, као и да укажу на интересантне детаље из Теслиног живота. Године 1902, приликом заједничког представљања Николе Тесли и Михајла Пупина¹¹, двојице славних Срба који су живели и стварали у Америци, објављени су својеврсни „чланци портрети” с њиховим фотографијама.

Новински написи о Николи Тесли и о његовим типовима мотора и генератора новог система полифазних наизменичних струја појавили су се у америчкој штампи 1887. године. Почео је да стиче светску славу када су дневна штампа и стручни часописи у Америци, Енглеској, Француској, Италији, Немачкој и у другим државама објавили његово прво предавање, одржано 16. маја 1888. године пред Америчким институтом електроинжењера (American Institute of Electrical Engineers) у Њујорку, као и осврте и коментаре на њега. То је несумњиво утицало да Теслин дотадашњи рад и остварени резултати у области индукционог мотора и система преноса снаге на бази

The Experimenter (1924–1926), *Radio-Craft* (1929–1948), затим *Practical Electrics*, *New Ideas for Everybody*, *Radio News*, *Radio and Television*, *Television News*, *Popular Medicine*, *Science Fiction Plus*, *Science Wonder Stories*, и многе друге.

¹¹ Михајло Пупин (Идвор, 9. X 1854 – Њујорк, 12. III 1935), српско-амерички научник, проналазач, професор, дипломата и добротвор. Школовао се у Идвору, Панчеву, Прагу, Њујорку, Кембриџу и Берлину. Академску и научну каријеру започео је 1889. као предавач на новооснованом Одсеку електротехнике Рударске школе Колумбија колеџа у Њујорку. У звање ванредног професора унапређен је 1891, а редовни професор на истом факултету био је од 1901. до пензионисања 1929. године. Остварио је значајна достигнућа у области физике и електротехнике, од којих су најважнија: анализа наизменичне струје методом резонанце (1894), систем мултиплекс-телеграфије електричним подешавањем, метод за скраћивање времена експозиције при фотографисању икс зрацима помоћу флуоресцентног заклоне, откривање секундарних радијација икс зрака и пупинизација телефонских кабловских линија, чиме је омогућен телефонски разговор на велике даљине, а што је био огроман скок у развоју телефоније. Добитник је Пулицерове награде (1924) за аутобиографско дело под називом *Од њаџиџака до научењака* (*From Immigrant to Inventor*, 1923).

полифазних струја добију бројна признања од стручне и научне јавности у САД и Европи. Међутим, тек ће Теслин долазак у Париз, на Светску изложбу посвећену стогодишњици Француске републике, и посета својој родбини и пријатељима у Лици крајем 1889. године изазвати појаву првог чланка о њему на српском језику. Први новински приказ научниковог живота и рада објавио је новосадски *Браник*, лист Српске народне слободоумне странке, у броју 135, 16. (28) новембра 1889. године. Већ 30. новембра (12. децембра) исте године Змајев часопис *Сѣармали*, у броју 33, помиње Николу Теслу у интересантном тексту критичке и шаљиве садржине. И задарски *Српски глас*, у свом 51. броју који је изашао 20. децембра 1889. (1. јануара 1890), објављује приказ Теслиног живота и стваралаштва заснован на садржају текста „Српски Едисон”, публикованог у новосадском листу *Браник* месец дана раније (Марковић–Столиљковић 2013: 107–108, 111–112).

Никола Тесла¹²

Часопис *Голуб* је прву вест о Николи Тесли објавио у двоброју 8–9, августа 1890. године. У кратком напису под називом *Знајан Србин у Америци*, у оквиру сталне рубрике *Свашћинце*, наведено је:

„Већ позната је ствар да у Америци има и Срба и да тамо из године у годину све боље напредују и све их више бива. Они су и тамо честити Срби, радо распитују за нас овамо у Европи, те радо читају и наше новине. По неки се од тамошњих Срба одликују науком па су у свету чувени и дични. Тако је тамо на гласу Србин *Никола Тесла* родом из Лике из

¹² Фотографија Николе Тесле публикована је у чланку под називом „ДР. МИХАИЛО ПУПИН И НИКОЛА ТЕСЛА – Славни Амерички Срби у слици”, у четрнаестом броју *Голуба*, 1. новембра 1902. године.

села Смиљана крај Госпића. Овај се Србин прославио својим изумима, који се оснивају на муњости (електрицитету). На многе своје изуме добио је патент т. ј. право, да их само он сме производити и продавати, више нико. Лане у лето походио је кршну Лику и своје место рођења, па се опет вратио у Америку. Сви су изгледи, да ће бити и веома богат човек, а науком је и онако већ стекао лепа гласа. Живео на славу ондашњег и овдашњег Српства!” (*ГОЛУБ*, 1890, 8–9, 146).

Стручни часописи и новине у Америци и Европи су током 1891. године с изузетном пажњом пратили Теслина нова научна достигнућа и остварене експерименталне резултате у области струја високог напона и високих фреквенција, што је пресудно утицало на то да почетком 1892. године он поново дође у Европу и резултате својих истраживања представи научницима Велике Британије и Француске. После боравка у Лондону и Паризу славни научник ће посетити родну Лику, Загреб, Вараждин, Будимпешту и Београд. Теслина посета престоници Краљевине Србије (дошао је око пола једанаест увече, у среду 20. маја / 1. јуна брзим возом из Будимпеште, а отпутовао у рано јутро, у петак 22. маја / 3. јуна у истом правцу) била је прилика да Србија покаже колико поштује његове дотадашње научне успехе (Циврић–Стоиликовић 2002: 45–80).

Дневне новине, популарни илустровани часописи, специјализована стручна и научна издања штампана на српском језику у Краљевини Србији, као и у Аустроугарској монархији, Црној Гори и Босни и Херцеговини, извештавају своје читаоце о бројним и интересантним детаљима научникове посете Београду. Краћи новинарски написи о овом значајном догађају публикован је и у часопису *Голуб*, у рубрици *Голубов весник*, под насловом *Никола Тесла у Београду*:

„Никола Тесла је славан српски научењак у електричној струци; он је Србин Личанин родом из Госпића, још млад човек, који је у млађе своје доба отишао у Америку и тамо се електричној струци изучио и толико извештио, да је силне проналаске изумео и изишао на глас као први међу првима у тој струци. Сад се бави у Европи, па је на позив Београђани био и у Београду око половине маја где је врло свечано дочекан и угошћен. Примео га је на аудијенцију и млади краљ српски Александар и дуго се разговарао с њим о његовим проналасцима. Наш први песник Змај Јован Јовановић (чика Јова), певао му је дивну песму и предао му је о заједничкој вечери, где су били и министри и сви професори велике школе и многи отмени грађани. О тој вечери се изјавио славни Тесла, да се поноси што је Србин, а ми Срби се опет поносимо и пред целим светом дичимо, што имамо таква Србина. Живео још дуго на дику и понос и себи и своме народу!” (*ГОЛУБ*, 1892, 12, 189).

У истој рубрици, под насловом *Одликовање*, пренета је и кратка информација која гласи: „Српски научењак *Никола Тесла* одликован је од српске владе орденом св. Саве првог степена, [...]” (Ибид, 189–190). Важно је истаћи

да је Тесла добио Орден Светог Саве другог, а не првог реда, као и да је ово његово прво одличје (Столиљковић и др. 2017: 188–198).

Славни научник и проналазач спомиње се и у тексту чланка НИКОЛА МАНДИЋ, *Зворничко-Тузлански митрополиј* објављеног у петнаестом броју *Голуба*, 1. августа 1892. године. Часопис је с неколико написа и с једном песмом под називом „ПОЗДРАВ Његовом Високопреосвештенству госп. НИКОЛИ МАНДИЋУ, новом митрополиту епархије зворничке” пропратио именовање Николе Мандића,¹³ анхимандрита манастира Гомирје и ујака Николе Тесле, за новог зворничко-тузланског митрополита у периоду од 1. маја до 15. августа 1892. године.¹⁴ У горе поменутом чланку, Јован Благојевић, уредник часописа, представио је кратку биографију с фотографијом новог митрополита и читаоце тако упознао с „новим српским великодостојником, од кога се народ многоме добру нада” (*ГОЛУБ*, 1892, 15, 226). Текст митрополитове биографије преузео је из *Сарајевског лисџа*, тада званичног гласила у Босни и Херцеговини. У делу написа посвећеног Николи Тесли се каже:

„[...] У томе чемеру и јаду пренио је Мандић своју љубав на свог рођеног сестрића, које га је последије очине смрти школовао на високим школама и положио темељ данашњој његовој светској слави. Тај сестрић његов, то је чувени Американски електротехничар у Њу-Јорку *Никола Тесла*, син покојног проте у Госпићу и Ђуке Мандића, рођене сестре митрополита Мандића, којој је славан син на велику суботу 1892. године у Госпићу очи заклопио” (Ибид: 227).

Можемо навести и један занимљив податак, до сада мање познат, о Мандићевом добротинству и племенитости. И он је, попут других родољуба и пријатеља српског подмлатка, неколико година плаћао годишњу претплату за двадесетак примерака часописа *Голуб*, које је даривао појединим српским општинама или школама да би и сиромашни ђаци у тим срединама могли да га прочитају.¹⁵

¹³ Николај (световно име му је Петар) Мандић (Горњи Грачац, 5. VIII 1840 – Опатија, 2. VIII 1907), митрополит, посланик и члан различитих државних комисија. Богословију је завршио у Плашком, а у чин свештеника рукоположен је 1863. године. Био је парох у Плашком (1866), Грачацу (1866–1879) и Госпићу (1879–1891), архимандрит манастира Гомирје (1891–1892), митрополит зворничко-тузлански (1892–1896) и дабробосански (1896–1907). Као поуздани познавалац културних прилика своје земље и као добар говорник био је посланик на свим српским саборима од 1872. до 1892, као и на хрватским и угарским од 1883. до 1892. године. Такође, био је члан Комисије за катастарску процену земаља у Лици и члан Мешовите комисије за уређење планинске паше на тромеђи, па је у том својству знатно допринео умирењу Личана и Далматинаца.

¹⁴ Детаљније видети: „Нови митрополит за Дол. Тузлу”, *Голуб*, 1892, 9, 143; „Нови Дол. Тузлански митрополит”, *Голуб*, 1892, 10, 158; „НИКОЛА МАНДИЋ, Зворничко-Тузлански митрополит”, *Голуб*, 1892, 15, 226–228; „ПОЗДРАВ Његовом Високопреосвештенству госп. НИКОЛИ МАНДИЋУ, новом митрополиту епархије зворничке”, *Голуб*, 1892, 16, 244.

¹⁵ Детаљније видети: „25. Преч. г. Петар Мандић прота”, *Голуб*, 1887, 10, 159; „8. Преч. г. Петар Мандић прота”, *Голуб*, 1888, 5, 79; „9. Г. Петар Мандић прота”, *Голуб*, 1889, 12, 194;

Први број *Голуба* из 1894. године извештава о новим Теслиним успесима у Америци, али и о похвалама које су му упућиване с друге стране Атлантика. У тексту под насловом „Никола Тесла и – гром” наводи се да се млади Србин из Лике прославио својим радом у науци о електрицитету, на којој су заснивани „и брзојав и телефон”. Због својих многобројних проналазака и изума Тесла је постао „први научењак своје струке, ради чега га је један енглески лист назвао *лавом међу научењацима*”, а што је несумњиво утицало да га „сав изображен свет високо уздиже и хвали, што нама само на дику и понос служи, што Српство тако дична сина има” (*ГОЛУБ*, 1894, 1, 13). Такође, објављено је да је научник одржао предавање у Сент Луису у Америци¹⁶ и да је тада изјавио „да ће ваздушни електрицитет: муње и громовете, обратити у корисно оруђе за човечанство” (Ибид: 13).

Нагли прекид Теслиних истраживања у домену радија и других примена високофреквентних струја догодио се 13. марта 1895. године. Тада је избио велики пожар, који му је неповратно уништио лабораторију у Јужној петој авенији 33–35. Сутрадан је њујоршка штампа известила да је ватрена стихија једноставно збрисала његов десетогодишњи труд и рад. Вредна колекција електричних мотора, стотине сијалица оригиналне конструкције, механички и електрични осцилатори, трансформатори и многи други уређаји и инструменти нестали су у трену. Осим опреме, научник је изгубио све белешке и прорачуне. По његовој процени, у пламену је нестала лабораторија вредна између 80.000 и 100.000 долара која, нажалост, није била осигурана од пожара (KARLSON 2015: 216–218; SALFER 2006: 155–159).

Сомборски *Голуб* је пренео вест о овом трагичном догађају. У рубрици *Голубов весник*, у чланку „Никола Тесла погорелац” објављеном 15. априла 1895. године, наводи се да је чувени и у свету признати Србин, који живи и ради у Њујорку „љуту страдао од пожара” (*ГОЛУБ*, 1895, 8, 123). У наставку текста следиле су информације из њујоршке штампе о томе шта се догодило с његовом лабораторијом тог кобног дана: „[...] изгорела је тамо 13. марта о. г. кућа на 6 бојева, у којој је становао и наш Никола Тесла и држао безброј справа и модела за електричне потребе, па су и све те његове ствари изгореле и уништене и тако је пожар неоцењену штету нанео нашем славном научнику” (Ибид: 123).

„24. Пречастни г. П. Мандић”, *Голуб*, 1890, 12, 202; „34. Његово високопреосвештенство г. Никола Мандић митрополит Дољно-Тузлански”, *Голуб*, 1892, 23–24, 378; „7. Његово Високопреосвештенство г. Никола Мандић митрополит Дол. Тузлански”, *Голуб*, 1893, 24, 381.

¹⁶ Почетком 1893. године Тесла је одржао предавање под називом *О свейлосџи и дружим њојавама високих фреквенција*, најпре 24. фебруара пред члановима Френклиновог института (Franklin Institute) у Филадельфији, а затим 1. марта у Националном друштву за електрично осветљење (National Electric Light Association) у Сент Луису. Његова предавања нису била само приказивање научних достигнућа, већ спектакуларни догађаји за памћење. Стручњацима електротехнике данас није тешко разумети феномене које је научник, на чуђење публике, представљао и објашњавао, али остајемо запањени духовитошћу с којом је те експерименте замислио. Детаљније видети: Маринчић 2006: 102–115.

Теслин рад и остварени експериментални резултати награђени су бројним признањима. На тај начин указиване су му почасности и признаване заслуге за достигнућа којима је допринео развоју цивилизације. Додељивана су му висока одликовања и титуле почасног доктора наука, промовисан је у члана научних, као и других друштава и удружења у Америци и Европи. Током живота научник је одликован шест пута.¹⁷ Хронолошки, друго одличје доделио му је црногорски књаз Никола I Петровић¹⁸ 23. априла 1895. године. У научниковој заоставштини¹⁹, у Музеју Николе Тесле²⁰ у Београду, чува се писмо Војв. Т. Вучковића, министра иностраних дела Краљевине Црне Горе, упућено научнику у Њујорк, 16. јуна 1895. године. У писму се наводи:

¹⁷ Одликовали су га: краљ Србије Александар I Обреновић (Орден Светог Саве другог степена, 1892), црногорски књаз Никола I Петровић (Орден Данила I за независност Црне Горе другог степена, 1895), краљ Срба, Хрвата и Словенаца и краљ Југославије Александар I Карађорђевић (Орден Светог Саве првог степена, 1926. и Орден Југословенске круне првог степена, 1931), краљ Југославије Петар II Карађорђевић (Орден белог орла првог степена, 1936) и председник Републике Чехословачке др Едвард Бенеш (Орден белог лава првог степена, 1936). Детаљније видети: КЕСЛЕР 2006: 9–15.

¹⁸ Никола I Петровић (Његуши, 19. X 1841 – Антиб, 2. III 1921), књаз Црне Горе од 1860. до 1910. године и краљ у периоду 1910–1918. године. Школовао се на Цетињу, у Трсту и Паризу. Са деветнаест година постао је књаз и првих година државом је управљао уз очево помоћ. Због помагања устанка у Херцеговини (1861), Турска је напала Црну Гору 1862. године. Рат је окончан часним миром исте године. У ослободилачком рату 1876–1878. књаз Никола I територијално знатно проширује Црну Гору, која Берлинским споразумом (1878) добија и међународно признање. Био је врховни командант у Балканском и Првом светском рату. У јануару 1916, под притиском аустроугарских трупа, морао је да напусти Црну Гору и одлази у Француску. По завршетку рата, новембра 1918. године, Велика народна скупштина у Подгорици збацила га је с престола прогласивши присаједињење Црне Горе Србији. Током педесетогодишње владавине реформисао је државну управу, установио Министарски савет, осавременио војску, ударио темељ правном систему и отворио врата страним инвестицијама. Бавио се и књижевношћу. Писао је лирске и епске песме, драме у стиху, а оставио је и неколико прозних дела.

¹⁹ Заоставштину Николе Тесле сачињавају архивска документа, музеалије (лични и технички предмети), као и библиотечка грађа (монографске и серијске публикације и новински исечци). Чува се, обрађује и изучава у оквиру три основне колекције Музеја: Архива, Збирног фонда и Библиотеке. Научникова архива представља најзначајнији и најобимнији део укупног фонда заоставштине. То је прворазредни извор не само за историју техничко-технолошког развоја друштва с краја XIX и прве половине XX века, већ и за изучавање начина и стила живота људи тога доба у Америци и Европи. Због непроцењивог значаја његовог доприноса савременој цивилизацији, архивска грађа из Теслине заоставштине уписана је у међународни регистар Унеска *Памћење свећа* (*Memory of the World*), 16. октобра 2003. године.

²⁰ Музеј Николе Тесле је јединствена институција науке и културе у свету и у целости је посвећен чувеном научнику, инжењеру и проналазачу. Основан је одлуком Владе ФНР Југославије 5. децембра 1952, а за јавност отворен 20. октобра 1955. године. За зграду Теслиног музеја одређена је бивша породична вила политичара и индустријалца Ђорђа Генчића, смештена у Крунској улици, у самом центру Београда. Ово репрезентативно београдско здање, саграђено 1929. године по пројекту знаменитог српског архитекте Драгише Брашована, проглашено је за споменик културе 1987. године.

„Господине, Ваша универсално прослављена знаност у електро-техничкој науци, пробудила је Његово Височанство Николу I Књаза и Господара Црне Горе да Вас одликује Својим орденом Даниловог реда, другог степена. Шаљући Вам орден с дипломом желим да га Ваше српске прси дуго и дуго носе у здрављу и срећи на корист науке, а за славу српског рода од којег поријекло водите и име му својим научним проналасцима пред свијетом узносите” (КЕСЛЕР 2006: 10–11).

Вест да је Тесла одликован високим црногорским орденом *Голуб* је објавио у двоброју 11–12, јуна 1895. године. У чланку под називом *Слава крсноџ имена у двору црногорскоџ кнеза* пренето је писање цетињског *Гласа Црногорца*, листа за политику и књижевност, број 18, од 29. априла 1895. године. Истакнуто је да је на Ђурђевдан „владарска кућа славила своје крсно име” и да је на „честитање у светли двор” дошло много више народа из унутрашњости Црне Горе него ранијих година. Представљени су детаљи с прославе одржане у црногорској престоници. У подне, после свете архијерејске литургије, приређен је свечани ручак коме је присуствовало више од сто шездесет званица. У срдачној и пријатељској атмосфери изречено је много лепих и значајних здравица у част владара и његове породице. У наставку текста се каже: „Том приликом кнез Никола је одликовао између многих и чувеног Србина електротехничара г. *Николу Теслу* другим степеном Данилова ордена. Тесла се после пожара опоравио, јер није ни имао велике штете, пошто су све његове важније ствари биле добро склоњене па их ватра није дохватила” (*Голуб*, 1895, 11–12, 187–188).

У двоброју 13–14, јула исте године, објављен је нови напис о Тесли. У тексту *Шта ради Никола Тесла у доколици?* наводи се да је научник превео српске песме на енглески језик. Он их преводи „у прози, а по том да каквом Енглезу, да их срочи у стихове и штампа”. Истакнуто је да је Тесла недавно превео песму Јована Јовановића Змаја о јунаштву Луке Филипова (*Голуб*, 1895, 13–14, 219).

Односи Николе Тесле и познатог српског песника Јована Јовановића Змаја²¹ били су прожети међусобним уважавањем, дивљењем, срдачношћу и топлим осећањима. Сусрет приликом Теслиног боравка у Београду 1892. године обојицу је дубоко гануо. Пошто је од поетских остварења свих књижевника Тесла највише волео Змајеве песме, одлучио је да америчку јавност упозна с његовом поезијом. Године 1894, у мајском броју часописа *Век (Century)*, појавио се Теслин чланак под насловом *Змај Јован Јовановић – највећи српски њесник данашњице*.²² Тесла се прихватио и избора и превођења Змајевих песама, које је препевао Роберт Андервуд Џонсон (Robert Underwood Johnson),²³

²¹ Јован Јовановић Змај (Нови Сад, 6. XII 1833 – Сремска Каменица, 14. VI 1904), песник, лекар. Уредник књижевних и сатиричних листова, преводилац мађарских писаца.

²² Nikola Tesla, Zmaj Iovan Iovanovich The Chif Servian Poet, *Sentury Magazine*, Vol. 48. No. 1. (May 1894): pp. 130–133.

²³ Роберт Андервуд Џонсон (Вашингтон, 12. I 1853 – Њујорк, 14. X 1937), амерички песник и дипломата. Сарадник часописа *Век* од 1873. до 1913. (од 1909. године на месту уредника).

пријатељ Николе Тесле, песник и сарадник часописа *Век*. У збиркама песама Р. А. Џонсона, које су публиковане 1897. и 1923. године, изашли су допуњени препеви Змајевих песама, с предговором Николе Тесле (Милинчевић 2006: 28–43).

Уредник *Голуба* је пратио извештавање америчких листова и часописа о најновијим резултатима Теслиног научноистраживачког рада током 1896. године. Два кратка написана, готово идентичних наслова, о научниковом стваралаштву публикована су у рубрици *Гласник*, у бројевима 12 и 21, 15. јуна и 1. новембра исте године. У првом чланку *Најновији Теслин проналазак* истакнут је велики значај његових изума за нови начин осветљења и објашњено је да је оно константног интензитета, слично Сунчевом, али да „не игра у очима”. Једна Теслина мала кугла²⁴ осветљава комплетну просторију, па се у истој види „као на длану”. Најављено је да ће он ускоро посетити Лику, своју постојбину, и да ће извесно време боравити на Плитвичким језерима с намером да у овом предивном амбијенту изгради лепу кућу за себе (*Голуб*, 1896, 12, 188). Важно је напоменути да је после одласка у Америку 1884. године Никола Тесла два пута долазио у Европу: 1889. и 1892. године. До нове Теслине посете Европи и домовини није дошло упркос надама и најавима.

Други чланак под називом *Нов проналазак Теслин* извештава о његовом доприносу развоју телефонских комуникација. Наведено је како ће се два човека међусобно видети док разговарају телефоном на растојању већем од неколико стотина миља. Научник је усавршавао свој проналазак и планирао је да га испроба између Њујорка и Лондона, и да тако повеже Америку и Европу (*Голуб*, 1896, 21, 334).

Такође, Тесла се помиње и у тексту чланка *Вештачки ход њо води* објављеног у истој рубрици, у дванаестом броју *Голуба*, 15. јуна 1896. године. Пренето је писање београдске штампе да је извесни Димитрије Милошевић из Јагодине измислио начин да може, после уласка у воду до појаса, у истој ходати као на сувом, врло дуго и у свим правцима. Своју вештину демонстрирао је на Сави и Дунаву док су га са обале посматрали зачуђени, али и задивљени окупљени Београђани. Истакнуто је да, осим Милошевића, има још Срба познатих по својим изумима, а то су: у Америци, светски признати Тесла са „чудима” у области електрицитета, у Паризу, одликовани професор Марковић за изуме у математици и у Србији, Кока Миловановић, конструктор најбоље пушке тога доба (*Голуб*, 1896, 12, 187–188).

Упоредо с радом на усавршавању високофреквентних осцилатора, Тесла је експериментисао и с расветним системом. Већину својих истраживања усмерио је на развој нових сијалица које су требале да замене неефикасне Едисонове инкандесцентне светиљке. Осмислио је и направио велики број

Од 1919. директор меморијалног центра „Hall of Fame” у Вашингтону. У периоду од 1920. до 1921. на месту амбасадора САД у Италији.

²⁴ Кугла – сијалица.

различитих сијалица: једне су биле испуњене гасом под ниским притиском, друге с фосфоресцентним премазом (као савремене флуоресцентне цеви), али ниједна није имала нит. Такође је показао да његов систем бежичне расвете може напајати и обичне инкандесцентне светиљке. Теслини рани радови у овој области усмерили су истраживаче на развој флуоресцентног светла, које данас представља већи део наших светлосних извора. Изнашао је и прва конструктивна решења како да прикупи емитоване импулсе и претвори их у слабе струје које су могле да покрену осетљиве прекидаче. У његовој лабораторији се рађала једна нова технологија преноса и коришћења електромагнетне енергије. Успео је експерименталним путем да пренесе информације на даљину, да управља уређајима даљинским путем и да оствари многа друга чуда. Он је био велики и генијални истраживач највећих тајни природе (KARLSON 2015: 186–194; SAJFER 2006: 124–129).

Потапање, под сумњивим околностима, америчког ратног брода „Мејн” (USS Maine) укотвљеног у хаванској луци на острву Куба, са двеста шездесет официра и морнара, био је непосредан повод да Сједињене Америчке Државе уђу у рат са Шпанијом око тадашње мале шпанске колоније у Карипском мору, у пролеће 1898. године. Рат са свим својим аспектима постао је главна тема у дневним новинама и часописима. Богати Американци попут Астора (John Jacob Astor), Моргана (John Pierpont Morgan), Херста (William Randolph Hearst) и других, показујући свој патриотизам, ставили су своје луксузне јахте на располагање морнарици. Проналазаче и научнике, попут Едисона и Тесле, опседали су новинари трагајући за новим, ексклузивним вестима. Као ни многи други, ни они нису одолели искушењу а да их посленицима „седме силе” не пружи. Едисон је изјавио да може да произведе светлост која ће учинити безбедном шпанску флоту, док је Тесла навео да усавршава нову ратну машину, коју ће понудити америчкој влади. За разлику од Едисона, Тесла је поседовао ново, велико откриће од практичног значаја, посебно за војну примену (Јовановић и др. 1998: 9).

Рат између Америке и Шпаније, али и неки историјски догађаји и занимљиви детаљи које је он проузроковао, били су тема неколико написа објављених у *Голубовој* рубрици *Гласник*, у периоду од 1. априла до 15. децембра 1898. године.²⁵ Један од њих, под називом *Никола Тесла њројтив Шпаније*, објављен је у броју 11–12, 1. јуна 1898. године, и био је посвећен чувеном научнику и његовом новом изуму. У кратком тексту, поред осталог, пренето је:

„Никола Тесла, као грађанин Сједињених држава наравно је пријатељски задахнут за своју нову отаџбину, па је за то непријатељ Шпаније. О

²⁵ Детаљније видети: Нов рат у изгледу, *Голуб*, 1898, 7, 109; Шпањолско-Американски рат, *Голуб*, 1898, 9, 140; Буна због скупине, *Голуб*, 1898, 10, 156; Никола Тесла против Шпаније, *Голуб*, 1898, 11–12, 185; Свршен Шпанско-Американски рат, *Голуб*, 1898, 13, 206; По Американски, *Голуб*, 1898, 15, 236; Мир између Шпаније и Американских Сједињених држава, *Голуб*, 1898, 20, 317.

њему сад пишу, да је изумео неки електрични (муњевит) stroj, који може све бродове на мору уништити. Он тај свој stroj (машину) сад усавршава и жури се да што пре буде готов па да га понуди Американској влади да га употреби противу Шпањолаца, и зато вели, није својевољно стао у војнике, да се бори за добро своје отаџбине” (*ГОЛУБ*, 1898, 11–12, 185).

Исте године публикован је још један напис о Тесли. У тексту *Ојшимају се о нашега Теслу* уредник *Голуба* је написао да је Тесла створио бројне изуме и проналаске у претходном периоду, али да је припремио и нове. О томе он каже: „[...] а најновији су му проналасци, како се електрицитетом подмлађује смежурана кожа на лицу и како електрицитетом може на мору непријатељске лађе уништити и то тако издалека, да га никако и не виде” (*Голуб*, 1898, 19, 301) и додаје да је цео свет с чуђењем пратио Теслине нове експерименталне резултате. Аутор текста је навео да хрватске и мађарске новине у својим написима својатају чувеног научника, проглашавајући га припадником свога народа, Хрватом или Мађаром, јер је Хрватска део Угарске монархије. Истакао је да Тесла није припадник ових народа, већ да је Србин, православне вере, као и то да је научник сам много пута то потврђивао (Ибид: 301).

Тесла је експерименте с даљинским управљањем започео 1892. У наредне три године усавршио је планове првих телеаутомата и реализовао прве даљински управљане уређаје. Међутим, сви урађени прототипови и аутоматски механизми нестали су у пожару који је уништио његову лабораторију у Јужној петој авенији 1895. године. Неколико месеци касније, научник је успео да обнови лабораторију и да настави прекинута истраживања. Деловао је у потпуно новој области и морао је да конструише не само своје нове уређаје већ и више помоћних, мерних апарата. Радио је испитивања с предајницима и пријемницима у блиском пољу у лабораторији, али и повремено с удаљеним пријемницима постављеним на броду који је пловио реком Хадсон. На првој изложби електричних апарата у Медисон сквер гардену (*Madison Square Garden*) у Њујорку средином 1898. године Тесла је први пут јавно демонстрирао примену радија за пренос команди на даљину тако што је с удаљености управљао својим бродом помоћу радио-таласа. Усавршену верзију брода приказао је на предавању које је одржао члановима Трговачке коморе у Чикагу, средином маја 1899. године. С патентом у рукама, научник је иницирао пажњу јавности, па су се у техничким публикацијама и новинама појавили текстови о његовом радио-контролисаном броду²⁶. Уместо да говори само о томе како својим бродом може уништавати ратне бродове,

²⁶ Брод на даљинско управљање или, како га је Тесла назвао, телеаутомат био је један од његових највећих проналазака у погледу генијалности, оригиналности и сложености. Тај један проналазак је не само утврдио све основне принципе онога што ће касније бити познато као радио, већ је представљао основу и за друге изуме као што су: бежични телефон, уређаји на даљинско управљање, радио у аутомобилу, телефакс, телевизија, уређај за заштиту ТВ сигнала за кабловске оператере и роботика на даљинско управљање.

он је храбро изјавио да ће његов изум окончати ратове (Jovanović 2014: 214–217; Циврић–Столиљковић 2011: 32–34).

Наредне године представљена су два написа о Николи Тесли. Први, под називом *Нов проналазак нашега славнога Тесле*, објављен је у другом броју *Голуба*, 25. јануара 1899. године. Пренета је вест из Лондона да је Тесла пронашао поуздани лек против јектике (суве болести)²⁷. Научник је направљено апарат којим се људско тело излаже електричној струји без икаквих последица. Струјом се убију клице, изазивачи болести и на тај начин се опоравља човеков организам. Уредник *Голуба* закључује да ће, уколико се вест оствари, Тесла бити „прави избавитељ од једне ужасне болести, којој се до сад није знало лека” (*ГОЛУБ*, 1899, 2, 29).

Други чланак, *Тесла није Маџар*, публикован је 15. октобра 1899. године. Пренета је информација да је др Еберт одржао предавање о Николи Тесли и његовим изумима на Великој политехничкој школи у Минхену, престоници Баварске. Том приликом, он је изјавио да је Тесла Маџар. Међутим, међу 700 слушалаца било је и ђака, Срба, који су одмах после одржаног предавања отишли код професора и написмено му доказали да Тесла није маџарског порекла, већ да је Србин, православне вероисповести. Професору се то јако допало, па је убрзо пред свима у школи јавно изјавио да је погрешно и објаснио је да је Тесла Србин. Текст написа завршава се преношењем Ебертове изјаве која гласи: „Народ који не да да пропадну његови велики људи, ни сам не може пропасти” (*ГОЛУБ*, 1899, 16, 254).

После паузе од скоро две године, на страницама *Голуба* публикован је још један напис посвећен чувеном научнику. Под насловом *Најновији проналасци Теслини*, у оквиру сталне рубрике *Гласник*, пренето је писање америчке штампе о четири нова Теслина проналаска. Набројани су његови нови изуми: извор светлости, који ће давати светлост јаку као Сунчеви зраци, справа која ће покретати лађе испод морске површине, да ће људи телефонирају и „брзојављати” без металних жица и да ће се споразумевати са становницима на звездама, ако их има. Уредник закључује да Тесла на тај начин жели да изненади и обогати човечанство на почетку двадесетог века (*ГОЛУБ*, 1901, 6, 93).

У току 1900. године научник је поднео две патентне пријаве, у којима је додатно усавршио систем заштите од ометања електромагнетних импулса, који прима осетљиви апарат на даљински управљаном уређају, пловилу или возилу. Патентне пријаве под називом *Начин сигнализације*, бр. 723.188 и *Систем за сигнализацију*, бр. 725.605 Патентни уред САД одобрио је 17. марта односно 14. априла 1903. године. Почетком 1901. године Тесла је предложио Морнарици Сједињених Америчких Држава да усвоји његов план за даљинско управљање моделом торпеда, али је предлог био одбијен. У том периоду покушао је да заинтересује и неке појединце и компаније. Међутим, ни у овим покушајима није имао успеха (Јовановић и др. 1998: 16–17).

²⁷ Јектика – сушица, туберкулоза.

Године 1902. објављена су два чланка, тј. својеврсни „чланци портрети” посвећени Николи Тесли и Михајлу Пупину, Србима пореклом, који су живели и радили у Америци. У првом чланку, под називом НИКОЛА ТЕСЛА И МИХАИЛО ПУПИН – *Славни Срби у Америци*, наводи се да је Тесла више пута представљан у *Голубу* у протеклом периоду. Поновљено је да он није ни Хрват, ни Мађар, јер су му и отац и мајка српског порекла, а и Никола Мандић, митрополит дабробосански, његов је рођени ујак. Истакнуто је да је Тесла постао члан Матице српске у Новом Саду²⁸ и члан Српске књижевне задруге, да је због тога уплатио чланарину у вредности 250 круна у „готовом новцу” и да је тако на најлепши начин показао да је српског рода и да му је мило све што је српско. У другом делу текста приказан је Михајло Пупин, универзитетски професор из Њујорка, који је почетком августа те године походио своје родно место – Идвор у Банату. Том приликом, Пупин је поклатио идворској цркви 405 круна. И он је, као и Тесла, постао члан Матице српске, али и Српског народног позоришта у Новом Саду, па је тим поводом и једној и другој институцији уплатио по 100 круна. Уредник закључује да је и Пупин овим чином јасно посведочио колико му је мило Српство. У наставку је дата кратка Пупинова биографија, стилски и садржајно прилагођена млађим нараштајима, с много интересантних детаља из његовог дотадашњег живота. Описано је Пупиново школовање у Идвору, Панчеву и Прагу, његов долазак у Сједињене Америчке Државе, тежак исељенички живот у америчкој метрополи, али и усавршавање на факултети-ма у Њујорку и Берлину и почетак његове научне и професорске каријере. Истакнуто је да је Пупин „у високим наукама и математичар и физичар и електричар и у свима тим струкама он је далеко чувен” (*ГОЛУБ*, 1902, 14, 210–211). Текст чланка завршава се величањем двојице славних Срба и њиховог немерљивог стваралаштва, с циљем да се тако подигне дух српског народа и ојача свест о његовој вредности:

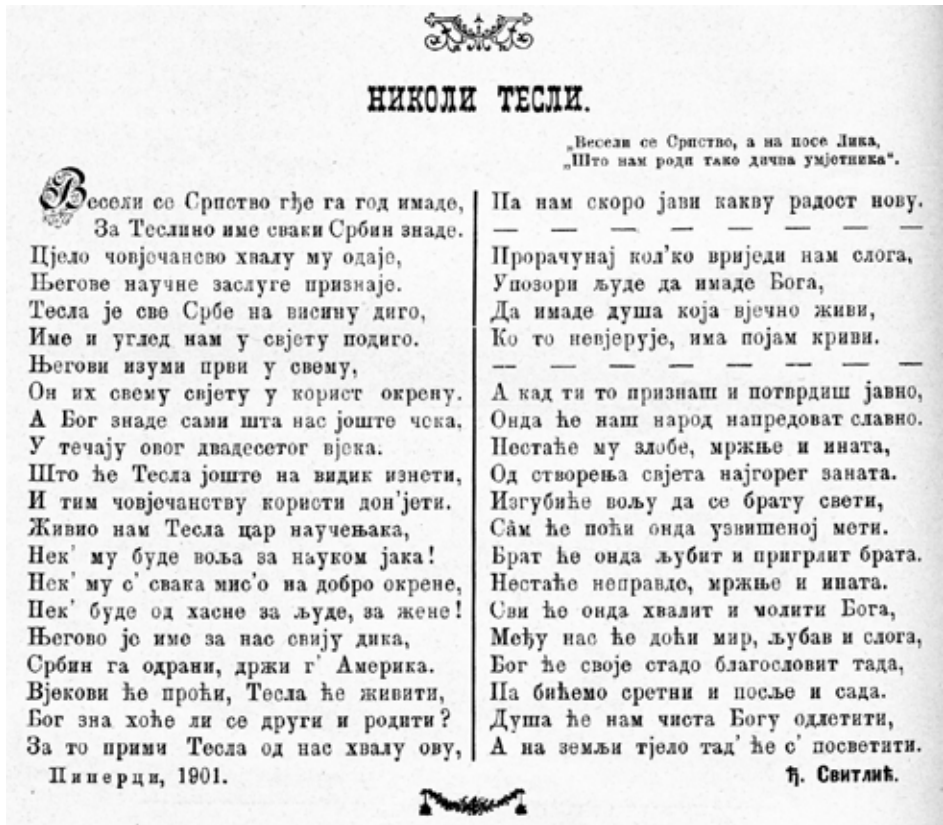
„Тесла и Пупин су дакле данас у свету најчувенији и најславнији мужеви; обојица ватрени Срби, који се и у далекој туђини носе тиме што су Срби, сећајући се свога милога Српства и чине му добра и шиљу дарове, што је од њих заиста лепо и племенито, ради чега ће их сâм Господ Бог благословити и сваким добрим обасути. Српство се њима поноси и дичи и топло моли Богу, да нам их обојицу одржи живе и здраве на многаја љета. Да Бог да нам се хиљадили такви синови народни, који проносе и славе име народно по свему свету!” (Ибид: 211).

Други чланак, ДР. МИХАИЛО ПУПИН И НИКОЛА ТЕСЛА – *Славни Амерички Срби у слици*, публикован је у седамнаестом броју *Голуба*, 1. новембра 1902. године. Истиче се да су чувени научници, који живе у Америци

²⁸ Занимљиво је навести да се Тесла, као студент Више техничке школе (нем. Technische Hochschule) у Грацу, два пута обраћао Матици српској за стипендију: 1876. и 1878. године. Нажалост, у оба случаја био је одбијен. Детаљније видети: МАТИЦА СРПСКА 1927: 667–668.

и који „као најсјајније звезде трепте и светле целом свету а на дику и понос српском народу” (*ГОЛУБ*, 1902, 17, 258), представљени у једном од претходних бројева часописа. Међутим, тада нису биле објављене њихове фотографије. Предусретљивошћу уредништва *Рада*, годишњег календара за 1903. годину, омогућено је и *Голубу* да их сада прикаже. Чланак сачињавају кратка Теслина и Пупинова биографија, с познатим детаљима из њиховог живота и стваралаштва. Уредник часописа текст завршава поруком за читаоце, а првенствено за оне најмлађе: „[...] нека се и они угледају на ове дичне синове српскога народа и нека пођу њиховим светлим стопама” (Ибид: 259).

У осамнаестом броју *Голуба*, од 15. новембра 1902. године, публикована је и једна песма посвећена нашем славном научнику и проналазачу. Песму *Николи Тесли* написао је Ђ. Свитлић у Пиперцима 1901. године (*Голуб*, 1902, 18, 282).

Факсимил песме Николи Тесли аутора Ђ. Свитлића

У наредним годинама, па све до гашења часописа 1913. године, није било нових чланака посвећених Николи Тесли и његовом животу и делу.

4. **Закључак.** Прегледом и анализом написа о Николи Тесли, објављених у сомборском илустрованом часопису *Голуб*, као и истраживањем других релевантних извора, сагледано је како су живот и стваралаштво чувеног научника представљени српском живљу, тј. његовој омладини на тлу Аустроугарске монархије, Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине, као и у другим државама, крајем XIX и првих година XX века.

У новинама и часописима који се штампају на српском језику, име Николе Тесле први пут се помиње пред крај 1889. године. Тада је имао 33 године и већ је пет година био становник Америке. Посебну занимљивост представља сазнање да су о Тесли на српском језику први писали листови који су излазили у Аустроугарској монархији, и то *Браник* и *Сјармали* из Новог Сада, као и *Српски глас* из Задра. Почетком 1890. године и други српски листови и часописи почели су да пишу о Николи Тесли и да тако нашу јавност упознавају с детаљима из његовог живота и научног дела.

Један од њих био је и илустровани часопис *Голуб*, који је први напис о Тесли објавио августа 1890. године. Било је то тек неколико реченица посвећених научнику, инжењеру и проналазачу, Србину пореклом, који се прославио својим изумима заснованим на електрицитету и за које је остварио патентна права у Сједињеним Америчким Државама. Поменуто је и да је претходне године посетио своју родбину и пријатеље у Лици.

Од тог тренутка Јован Благојевић, уредник *Голуба*, пратио је извештавање америчких, енглеских, српских и црногорских листова и часописа о Теслином научноистраживачком раду и оствареним резултатима, али и о занимљивим детаљима из његовог живота и о томе обавештавао читаоце. Тако су они сазнали да научник потиче из једне српске свештеничке породице, чија је глава бивши госпићки парох Милутин Тесла увек уживао огроман углед код народа у Лици, а и да је, иначе, у блиском сродству с великим и угледним породицама Будисављевић и Мандић. Представљено им је и то: да је Тесла генијалан научник који је изумео бројне проналаске у области електротехнике, да су његова научна достигнућа допринела техничко-технолошком напретку и индустријском развоју цивилизације, као и да је због свог немерљивог доприноса стекао огроман углед и славу у целом свету.

Број објављених написа није велики (укупно 18 и једна песма) и варира од године до године. Већина текстова објављена је у последњој деценији XIX века, јер је у том периоду научник реализовао многобројне експерименте повезане с развојем расветног система и напајања светиљки без жица, добијањем правилних електричних и механичких осцилација, истраживањем у области медицине, развојем бежичног преноса енергије и сигнала. Године с највише заступљених наслова су 1892, 1895, 1896. и 1902 – чак три, затим 1898. и 1899. са два и 1890, 1894. и 1901. са једним. Анализирајући ове бројчане податке, може се закључити да су остварени резултати Теслиног рада и истраживања увек били разлог приређивања пригодних текстова о њему у часопису.

Публиковани написи били су сажети, готово на нивоу информација и без много научних и стручних података. Понекад су били и технички непрецизни. Разлоге треба тражити у чињеници да су бројна Теслина истраживања и остварени експериментални резултати били и нови и непознати у то доба, а што је често било неразумљиво не само новинарима и извештачима бројних листова и часописа, него и научницима и инжењерима у Америци и Европи.

Значајну улогу у политичком, културном, просветном, али и у другим сегментима живота и деловања Срба на простору Аустроугарске монархије имала је штампа – листови и часописи, публиковани ћирилицом и латиницом. Зато је и разумљиво што је у то доба сваки, па и најмањи успех који би постигао Србин у Европи или Америци био не само у ондашњој јавности јако запажен, већ у знатној мери и искоришћен како би се нашем народу доказало да морална и интелектуална снага Срба није за потцењивање. На тај начин, тадашња штампа је дизала дух српског народа и јачала свест о његовој вредности. И часопис *Голуб* је то свесрдно чинио. С поносом и пијететом увек је истицано да је Тесла српског порекла и да је он јединствени геније чија су величанствена дела била изузетно вреднована и поштована од тадашње научне, стручне, као и шире јавности.

Написи о Николи Тесли публиковани у сомборском *Голубу* имају своју историјску вредност и драгоцен су водич за нова сагледавања научниковог живота и дела. Прикупљени новински текстови на српском језику, невелики по свом обиму, допринос су свеобухватном обједињавању овакве библиотечке грађе и једна нова, референтна тачка за све оне истраживаче, а пре свега за историчаре науке, технике и технологије, који ће у будућности изучавати и продубљивати сличне теме.

ИЗВОРИ

- МАТАРИЋ, Фрања. Поновни „Голубов” лет. *Дометин: часопис за културу* 13 (пролеће 1978): 124–126.
- ПЛАВШИЋ, Радивој. Миљивој Каракашевић 1852–1931. *Дометин: часопис за културу* 2 (пролеће 1975): 124–131.
- ПЛАВШИЋ, Радивој. Шест истакнутих професора Учитељске школе. *Дометин: часопис за културу* 14 (лето 1978): 79–88.
- ПЛАВШИЋ, Радивој. Константин Коста Стајачић. *Дометин: часопис за културу* 29 (лето 1982): 124–130.

*

Petar Despotović: Izuzetan pedagog i plodan pisac. *Informator Nezavisnog sindikata prosvetnih radnika Vojvodine*. Hadži Zdravko M. Kovač (ur.). 18 (novembar 2008): 2. < http://www.nsprvojvodine.org.rs/wp-content/uploads/2017/02/Informator_18-novembar-2008.pdf > 14. 10. 2018.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ВАСИЉЕВИЋ, Стеван. Голубови сарадници. *Домейни: часопис за културу* 46–47 (јесен/ зима 1986): 116–129.
- ГОЛУБ. <http://www.biblioso.org.rs/digitalna_arhiva/golub> 18. 6. – 11. 7. 2018.
- ЈОВАНОВИЋ, Бранимир, Никола РАЈАКОВИЋ, Јован ПЕРИЋ. *Никола Тесла: Сјо година даљинског управљања*. Београд: Музеј Николе Тесле, 1998.
- КЕСЛЕР, Милица. *Изложба „Дипломе Николе Тесле”/ „Exhibition Diplomas of Nikola Tesla”*. Београд: Музеј Николе Тесле, 2006.
- МАРИНЧИЋ, Александар. *Никола Тесла – сиваралашиво генија / Nikola Tesla – The Work of a Genius*. Београд: Српска академија наука и уметности; Одбор за обележавање 150 година рођења Николе Тесле, 2006.
- МАРКОВИЋ, Светислав Ј., Братислав СТОЈИЉКОВИЋ. Први новински чланци о Николи Тесли објављени на српском језику. *Чињалиште* 22 (мај 2013): 106–116.
- МАТИЦА СРПСКА 1826–1936. Нови Сад: Матица српска, 1927.
- МИЛИНЧЕВИЋ, Васо. *Никола Тесла и књижевност*. Београд: Библиотека града Београда, 2006.
- ПЛАВШИЋ, Радивој. Часописи у Сомбору. *Домейни: часопис за културу* 1 (јесен 1974): 105–114.
- ПЛАВШИЋ, Радивој. Јован Благојевић: уредник „Голуба”, управитељ Више девојачке школе. *Домейни: часопис за културу* 10 (пролеће 1977): 139–151.
- СТОЈИЉКОВИЋ, Братислав Н., Светислав Ј. МАРКОВИЋ, Ирена СЈЕКЛОЋА МИЛЕР. Прво одликовање додељено Николи Тесли. *Изворник: грана Међуоцијинског историјског архива* 33 (2017): 181–208.
- ЦИВРИЋ, Зорица, Братислав Стојиљковић. *Никола Тесла у Београду 1892*. Београд: Музеј Николе Тесле, 2002.
- ЦИВРИЋ, Зорица, Братислав Стојиљковић. *Теслин чудесни свет електрицијетета / Tesla's Wonderful World of Electricity*. Београд: Музеј Николе Тесле, 2011.
- *
- ЈОВАНОВИЋ, Branimir. *Teslin čudesni svet*. Београд: Vulkan izdavaštvo d.o.o.; Muzej Nikole Tesle, 2014.
- KARLSON, Bernard. *Tesla: izumitelj električnog doba*. Novi Sad – Београд: Akademska knjiga – Muzej Nikole Tesle, 2015.
- SAJFER, Mark Dž. *Čarobnjak: život i vreme Nikole Tesle. Biografija jednog genija*. Novi Sad: Stilos, 2006.
- TESLA, Nikola. *Teslini članci u Elektrial eksperimenteru*. Vladimir Jelenković (ur.). Београд: Muzej Nikole Tesle, 2007.

Bratislav N. Stojiljković

ON NIKOLA TESLA IN THE JOURNAL *GOLUB*

On the occasion of 140 years since the foundation of the illustrated journal *Golub* (1879–1913)

Summary

Until 1889 no printed sources published in Serbian wrote about Nikola Tesla. First articles on him and his work were published in Serbian in the journals in the Austrian-Hungarian Empire: *Branik* and *Starmali* from Novi Sad and *Srpski glas* in Zadar.

At the beginning of 1890 other Serbian dailies and weeklies started writing about Nikola Tesla thus introducing him and details from his personal and scientific life to our public. One of these journals was the illustrated journal for Serbian youth *Golub* from Sombor, which published the first text about Tesla in the August of 1890. The number of published articles is not great (the total of 18 articles and one poem) and it varied from year to year. These were short but informative texts which aimed at informing younger generations about the famous Serbian scientist and inventor, to present his inventions and experimental achievements, to present texts written about him in American, British and other press, but also to point to interesting details from Tesla's life.

Although *Golub* was an illustrated paper for literature, education and entertainment, it also had a huge political influence because it contributed to the awakening and strengthening of the national awareness of the Serbian nation, it empowered the idea of a community and connected the nation with its mother tongue on the unstable Balkan stage of that time. It was always emphasized proudly that Nikola Tesla had Serbian origin and that he was a unique genius whose glorious work was extremely valued and respected by the scientific, professional and general public at that time both in America and in Europe.

The collected texts in Serbian published in the journal *Golub* from Sombor, not long in their volume, are still a contribution to a comprehensive collection of such library material and a new reference point for all those researchers, primarily historians of science and technology who will in the future research such topics in more detail.

Музеј Николе Тесле
Крунска 51
Београд
bratislav.stojiljkovic@tesla-museum.org